

lamadıkları namazları kazâ etmeleri gerekir. 8. Çalınan malın miktarı ne olursa olsun hırsızla omuzdan kol kesme cezası uygulanır.

Ezrakiler Hâricîler'in en kalabalık kolunu teşkil etmiş, çok kısa bir süre ayakta kalabilmelerine rağmen İslâm dünyasının en tehlikeli fitne ve fesad unsurlarından birini oluşturmuşlardır. Ezrakiler gayri müslimlere zarar vermeyi harâm telakki edip bundan son derece sâkindikleri halde kendi fırkalarına bağlı olmayan müslümanları müşrik sayarak öldürmelerini câiz görmüş, fiilen de pek çok müslüman kanı akıtmışlardır; ayrıca malî, sosyal ve siyasî alanlarda da çok büyük zarar ve tahribata yol açmışlardır. Dinî bilgileri zayıf olan Ezrakiler İslâmî hükümleri anlayamamış ve bu sebeple de çelişkilerden kurtulamamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 622; Belâzûrî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 67; Dîneverî, *el-Ahbab-ru'î-tuvâl*, s. 304, 340; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. Muhammed Ahmed ed-Dâli), Beyrut 1406/1986, III, 1205-1209; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 262, 275; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 566-569, 613-622; VI, 119-127, 195-199, 211-215, 300-311; Ebû Mutî' en-Neseffî, *er-Red 'ala ehli'l-bida'* (nşr. Marie Bernand, *İsl. içinde*), XVI, Kahire 1980, s. 69; Eş'arî, *Ma'âlat* (Ritter), s. 86-89; Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red*, s. 178; Mes'ûdî, *Mürûc'z-zehab* (Abdülhamîd), III, 145-146; Bağdâdî, *el-Farâk* (Abdülhamîd), s. 82-87; İbn Hazm, *el-Faşl*, IV, 189-190; İsferyâinî, *et-Tebşîr* (Kevserî), s. 29-30; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 118-122; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 165-168, 194-201, 281-287; İbn Haldûn, *el-İber*, III, 40, 160-161; C. Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi* (trc. Neşet Çağatay), Ankara 1964, I, 79; M. Ebû Zehre, *Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), s. 74; M. Rıza Hasan ed-Düceylî, *Fırkatü'l-Ezârika*, Necef 1393/1973; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalî), Ankara 1981, s. 25-27; A. J. Wensinck, "Nâfi", *IA*, IX, 31; R. Rubinacci, *EI²* (İng.), "Azârika", I, 810-811.

MUSTAFA ÖZ

EZD (Benî Ezd)

(بنوإزد)

Kahtânîler'e mensup
bir Arap kabilesi.

Kabilenin adı bazı kaynaklarda Esd şeklinde kaydedilmekteyse de fasih ve yaygın olanı Ezd'dir. Kahtân'a kadar uzanan nesebi şöyledir: Ezd b. Gavs b. Nebt b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân. Ezd kabilesi Yemen ve Serât'ta yaşayan Şenûe kolu, Suriye ve Arabistan'da yerleşen Gassân ko-

lu, Serât dağlarında yaşayan Serât kolu ve Uman bölgesinde yerleşen Uman kolu olmak üzere başlıca dört büyük kola ayrılır.

İlk zamanlarda Yemen'de yaşayan Ezdliler Me'rib Seddi'nin yıkılmasından sonra çeşitli yerlere dağıldılar. Evs ve Hazrec kolu Yesrib'e; Huzâa kolu Mekke ve Tihâme'ye; Vâdia, Yahmed, Hizâm, Atîk kolları Uman'a; Mâsiha, Meydean, Lehb, Gâmid, Yeşkür ve Bârik kolları Serât'a; Mâlik b. Osman ve Cezîme b. Vedâh kolu Irak'a; Cefne, Âl-i Muharrîk b. Amr b. Âmir ve Kudâa kolları Suriye'ye göç ettiler. III. yüzyılda Irak'a Fırat'ın batısına göç eden kol Bâbil harabeleri yakınında büyük bir çadır kenti kurdu. Daha sonra Hire adını alan bu şehir Lahmîler'in başşehri oldu. Ezdliler'in bir kısmı zaman içinde Mısır, Filistin ve Endülüse yerleşmiştir.

Asr-ı saâdet'te Uman'daki nüfusun büyük bir bölümünü Ezdliler teşkil ediyordu. Bunlar uzun süre İran-Hindistan arasındaki deniz ticaretine hâkim oldular. Hz. Peygamber 8 (629) yılında Hazrec kabilesinden Ebû Zeyd el-Ensârî ile Amr b. Âs es-Sehmî'yi, Cülendâ b. Mes'ûd'un iki oğlu Abd ve Ceyfer'e gönderdi. Eğer Ezd halkı iman ederse Amr emîr olacak; Ebû Zeyd de halka namaz kıldırarak ve İslâm'ı öğretecekti. Resûl-i Ekrem'in elçileri Abd ve Ceyfer ile Kızıldeniz sahilindeki Suhâr şehrinde görüştüler; her ikisi de İslâmiyet'i kabul etti. Amr ve Ebû Zeyd Hz. Peygamber'in ölümüne kadar Uman'da kaldılar. Diğer bir rivayete göre ise Ebû Zeyd Resûl-i Ekrem'in vefatından önce Medine'ye dönmüştür.

Surad b. Abdullah el-Ezdî'nin başkanlığındaki on on beş kişilik bir heyet 10 (631) yılında Medine'ye geldi ve Ferve b. Amr'ın evinde misafir edilip ağırlandı. Heyet mensupları Hz. Peygamber'le görüştüler; Medine'de on gün kalıp Resûl-i Ekrem'in meclisine devam ettiler ve İslâmiyet'e dair bazı bilgileri öğrendiler. Hz. Peygamber Ezdliler'in tavırlarını ve konuşmalarını çok beğendi, Surad b. Abdullah'ı onlara emîr tayin etti; müslüman olan arkadaşlarına iyi davranmasını ve kabilesinden İslâmiyet'i kabul edenlerle birlikte Yemenli müşriklerle savaşmasını emretti. Surad b. Abdullah da önce Cüreş halkını İslâm'a davet etti. Kabul etmemeleri üzerine Cüreş'i kuşattı. Bir ay kadar devam eden kuşatmadan bir sonuç alamayınca ordusunu Şeker dağına çekti. Müslümanların kuşatmayı kal-

dırıp dönmeye karar verdiğini sanan Cüreşliler onları takip etmeye başladılar; bunun üzerine müslümanlar geri dönüp Cüreşliler'i bozguna uğrattı. Sonunda İslâmiyet'i kabul ettiler. Surad b. Abdullah el-Ezdî Resûlullah vefat ettiğinde Cüreş âmili olarak görev yapıyordu.

Büyük ve güçlü bir kabile olan Ezd'in çeşitli kolları değişik tarihlerde Medine'ye gelerek İslâmiyet'i kabul etmişlerdir. Ezd-i Şenûe'den meşhur kâhin ve tabip Dîmâd el-Ezdî ise daha Mekke devrinde Resûl-i Ekrem ile görüşmüş ve dinlediği Kur'an'ın tesirinde kalarak müslüman olmuştu (İbn Sa'd, IV, 241). Medine'ye gelen Ezdlî kabileler arasında Gâmid de vardı. 10. yılın Ramazan ayında (Aralık 631) gelip Bakî Mezarlığı civarında konaklayan Gâmid heyetine Übey b. Kâ'b Kur'an öğretmiş ve heyet mensupları daha sonra Resûl-i Ekrem'e biat ederek ayrılmışlardı. Bârik kabilesi de heyet göndererek müslüman olduğunu bildirmiş ve bu heyete zekât esaslarını ihtiva eden bir mektup verilmişti. Ayrıca Esed b. Yebrah başkanlığındaki Umanlı Ezdliler de Medine'ye gelmiş ve Hz. Peygamber onların işlerini idare etmek üzere Mahrebe el-Abdî'yi görevlendirmişti. Bu arada Seleme b. Ayaz el-Ezdî başkanlığında Medine'ye gelen başka bir heyet de İslâm esaslarını ve ibadet şekillerini öğrendi. Debâ'da bulunan Ezdliler Ebû Sufre el-Atekî, Mihneliler ise Mehrâ b. Ebyâd başkanlığındaki heyetlerle Medine'ye gelip müslüman olmuşlardı. İbn Sa'd, Resûlullah'ın Ezd kabilesinden Hâlid b. Dîmâd'a bir mektup yazdığını kaydeder (*et-Tabakât*, I, 267).

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Lakî b. Mâlik Zût-tâc'ın reis olduğu Ezd kabilesi Debâ'da irtidad etti. Bunların üzerine İkrime b. Ebû Cehil, Huzeyfe b. Mihsan el-Bârikî ve Arfece b. Harseme gönderildi. İrtidad etmeyen Abd ve Ceyfer ile iş birliği yapılarak kanlı bir savaşın sonu isyan bastırıldı. Aynı şekilde dinden dönen Ezdliler'in Şenûe kolu üzerine Osman b. Ebû'l-Âs gönderildi. Müslümanlar Şenûeliler'i yenilgiye uğratarak onların da tekrar İslâm'a dönmelerini sağladılar. Ezdliler Cemel Vak'a-sı'nda Hz. Âişe'nin saflarında yer aldılar. Bu vak'a'da Ezd kabilesinden yaklaşık 2000 kişinin öldüğü sanılmaktadır. Sıffîn Muharebesi'nde Ezdliler'in bir kısmı Hz. Ali'nin, bir kısmı da Muâviye'nin yanında yer aldı. Abdullah b. Zübeyr'in halifeliği yıllarında ona biat ettikleri anlaşılmaktadır. Emevîler döneminde ise

Câhiliye devrinden beri müttefikleri olan Rebi'alar'la (Güney Arapları) ittifak ederek Temîm ve Kays kabilelerinden meydana gelen Kuzey Arapları'na karşı cephe aldılar. Bilhassa Ezdli Mühelleb b. Ebû Sufre'nin çevresinde Horasan'da güçlenerek Merv'den Buhara'ya yapılan seferlere katılmış ve zaman zaman Emevî idarecileri nezdinde hayli nüfuz kazanmışlardır. Kendilerine muhalif halifeler geldikçe de nüfuzları kırılmıştır. Ezdli'lerin Uman Sultanlığı'nın siyasi hayatında önemli bir rolü vardır.

Ezd kabilesine mensup bazı meşhur kişiler şunlardır: Tevvâb'in liderlerinden Abdullah b. Sa'd el-Ezdî, Emevîler'in Horasan valisi Mühelleb b. Ebû Sufre, Abbâsiler'in Horasan valisi Abdülcebbar b. Abdurrahman el-Ezdî, meşhur tarihçi Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ el-Ezdî, tarihçi Muhammed b. Abdullah el-Ezdî, Kâdıkudât Ömer b. Muhammed el-Ezdî, Mâlikî fakihî Hişâm b. Abdullah el-Ezdî, Musullu tarihçi Ebû Zekeriyâ Yezîd b. Muhammed, Mâlikî fakihî ve muhaddis İsmâil b. İshak Cehdamî el-Ezdî, fakih Ebû Ca'fer et-Tahâvî el-Ezdî, muhaddis Ebû'l-Feth el-Ezdî. İmam Şâfiî'nin annesinin de Ezdli olduğu rivayet edilir.

BİBLİYOGRAFYA:

İbnü'l-Kelbî, *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-kebir* (nşr. Nâcî Hasan), Beyrut 1408/1988, I, 54, 95, 133, 138, 328, 334, 343, 468, 470, ayrıca bk. İndeks; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 233-237; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 267, 337, 351; IV, 241; Belâzûrî, *Fütâh* (Fayda), s. 20-22; a.m.f., *Ensâb*, I, 14, 23, 29, 35, 47, 136, 193, 384, 532; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 215, 243, 266, 330, 371, 377, 473, 484; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 197-199; İbn Sa'id el-Endelûsî, *Neşvetü't-tarab fi târîhi Câhiliyyeti'l-'Arab* (nşr. Nusret Abdurrahman), Amman 1982, I, 188 vd.; Hemdânî, *Şifâtü Cezretü'l-'Arab* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva'), Riyad 1397/1977, s. 60, 66, 67, 77, 117, 119, 147, 187, 197, ayrıca bk. İndeks; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-'ereb*, II, 311-320; Elmalılı, *Hak Dîni*, İstanbul 1971, VI, 3956 vd.; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Mutlu), I, 335-338; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arab Tarihi ve Câhiliye Çağı*, Ankara 1971, s. 61-62, 95; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), X, 114-121; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ili'l-'Arab*, Beyrut 1982, I, 15-18; Mustafa Fayda, *İslâmiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 20, 23, 53, 61 vd., 117-118, 129, 132-133; İbrâhim Ahmed el-Makhaffî, *Mu'cemü'l-müdüni'l-kabâ'ili'l-Yemeniyye*, San'a 1985, s. 19-20; Mustafa Murad ed-Debbâğ, *el-Kabâ' ilü'l-'Arabiyye ve selâ'ilühâ fi bilâdinâ Fîlîştîn*, Beyrut 1986, s. 162-167; Semîr Abdürrezzâk el-Kutb, *Ensâbü'l-'Arab*, Beyrut, ts., s. 140-152; M. Ahmed Câdel-mevlâ Beg v.dğr., *Eyyâmü'l-'Arab fi'l-Câhiliyye*, Kahire 1361/1942, s. 120; Reckendorf, "Ezd", *IA*, IV, 430; G. Strenziok, "Azd", *EI*² (İng.), I, 811-813.

HÜSEYİN ALGÜL

EZDÂD

(الأزداد)

Arapça'da
zıt anlam taşıyan kelimeler.

Zıddın çoğulu olan *ezdâd*, *bâa* (باع) "satmak-satın almak" ve *cevn* "beyaz-siyah, aydınlık-karanlık" gibi karşıt anlamlı kelimeleri (antonymie homophones) ifade etmek için kullanılır. Ancak iki ayrı anlamın zıt olabilmesi için her ikisinin de aynı kategoriye girmesi gerekir (meselâ açık-kapalı, kötülük-iyilik). Arap dilcilerinin birçoğuna göre *ezdâd* müşterek (eş sesli, homonymie; lafızları aynı, mânaları başka yahut iki veya daha fazla mânası olan) kelimelerin ayrı bir sınıfını teşkil eder. Şu farkla ki eş sesli kelimeler fonetik bakımdan birbirinin aynı oldukları halde iki veya daha çok mânaya eşit biçimde delâlet ederler (meselâ *ayn*: 1. "delik, göz, göze, pınar, ayın harfi"; 2. "altın"; 3. "casus"). Halbuki *ezdâd*ın birbirinin aksi olmak üzere doğrudan doğruya iki anlamı vardır. Yalnız Ebû't-Tayyib el-Lugavî (ö. 351/962) çoğunluğu oluşturan bu görüş sahiplerinden farklı düşünmekte ve zıt anlamlı kelimelerin bu gruba girmediğini söylemektedir.

Öte yandan Arapça'da *ezdâd*ın gerçekten bulunup bulunmadığı da tartışma konusudur. Bu hususta ortaya atılan görüşleri iki grupta toplamak mümkündür. 1. *Ezdâd*ın varlığını kabul etmeyenlere göre kelimenin ifade ettiği zıt anlamlardan biri aslında mevcut olmayıp sonradan ortaya çıkmıştır. Aksi takdirde bu tür kelimelerin bulunduğu cümlelerin gerçek mânalarını anlamak imkânsızlaşır; dolayısıyla karşılıklı anlaşma güçleşir ve böylece dil bir anlaşma vasıtası olmaktan çıkar. Bu görüşü savunanların başında, *Şerhu'l-Faşiḥ* adlı eserinde Arapça'da *ezdâd*ın bulunmadığını ileri süren, hatta bu maksatla *İbâ-lü'l-'ezdâd* adında bir de kitap yazdığını söyleyen İbn Dürüstevyeh (ö. 345/956) gelmektedir. 2. *Ezdâd*ın varlığını kabul edenleri de üç grupta toplamak mümkündür. a) Arapça'da başlangıcından beri zıt anlamlı kelimelerin olduğunu ileri sürenler. Bu görüşü, konuyla ilgili eserleri olan müelliflerden başka İbn Fâris (ö. 395/1004) ve Süyûtî de savunmuştur. İbn Fâris buna dair bir kitap kaleme alarak orada delillerini sıraladığını bildirmekte, ancak kitabın adını belirtmemektedir. b) *Ezdâd*ın lehçeler arası

anlam alışverişi sonucunda ortaya çıktığına inananlar. Bu kanaatte olan dilcilere göre zıt anlamlı kelimeler vardır; ancak bunlardaki zıtlık aynı kelimenin değişik lehçelerde farklı biçimlerde kullanılmasından kaynaklanmıştır ve olay şöyle gelişmiş olmalıdır: Çeşitli çalışmalarla ilk defa kabilelerden kelimeler toplanırken bunların hangisinin hangi kabileye ait olduğuna işaret edilmişti. Daha sonra bir araya getirilen kelimelerden bir kısmının zıt anlamlar taşıdığı görüldü ve hazırlanan sözlüklerde sadece bazılarının kabilesi belirtildiği için sonuçta zıt anlamlı kelimelerin bulunduğu kanaatine varıldı. Meselâ hem "beyaz" hem "siyah" anlamına gelen *cevn* kelimesi, lehçeleri farklı iki kabilenin birbiriyle teması neticesinde bu mânaların ikisini birden kazandı. c) Zıt anlamlı kelimelerin sonradan oluştuğunu kabul edenler. Bu dilcilere göre bu tür kelimeler her ne kadar şu anda var gibi görünüyorsa da bunların asılları yine tek mânaya dayanmaktadır. Zamanla dil zenginleşince anlamlarda meydana gelen gelişmelerden dolayı bir kısım kelimeler zıt anlamlar kazanmıştır.

Genel olarak Arapça'da varlığı kabul edilen *ezdâd*ın ortaya çıkışını dil âlimleri bazı sebeplere bağlamışlardır (bk. M. Hüseyin Âl-i Yâsîn, *MMİr.*, XXXV/2, s. 336-343). Bunların başlıcaları şunlardır: 1. Lehçe farkları. Buna göre, *ezdâd*dan kabul edilen kelimelerin birçoğu yukarıda "b" şıkında açıklanan yolla meydana gelmiştir. Meselâ *südf*e kelimesi Temîm kabilesince "karanlık", Kays kabilesince "ışık" mânasında; *lemeka* kelimesi Ukayl kabilesince "yazdı", Kays kabilesince "sil-di" mânasında kullanılmıştır. 2. *Ezdâd*ın doğmasında kelimelerin şekillerinde meydana gelen değişikliğin önemli etkisi olduğu ileri sürülmekte ve bu değişiklikte bazan *tashîf**, bazan da tahrifin rol oynadığı tahmin edilmektedir. Meselâ hem "okudu" hem "yazdı" mânasına gelen *zebere* kelimesinin Arapça'daki asıl anlamı "yazdı" iken "okudu" mânası Farsça pelték zâ (zâl) ile yazılan *zebereden* alınmadır. Ancak zamanla pelték "z" sesi keskin "z" sesine dönüşüp bu kelimeler aynı harflerle yazılınca ortaya iki zıt mânası olan bir kelime çıkmıştır. Aynı şekilde hem "gizledi" hem "açıkladı" anlamındaki *eserre* fiili aslında "gizledi" mânasındadır. Bu kelime *eserre* ile ("açıkladı") karıştırılıp sîn sesi sîn sesine dönüştürülünce iki ayrı mânâ ifade eder